

Americko-slovenské miniatúry

Ladislav Kováč

1. New York a Bratislava pred Implóziou

September 1969. Manhattan. Večer. Sám v hotelovej izbe. Nuda.

Zábavka: hrubé zväzky telefónneho zoznamu. Hľadám svojho menovca. Je tam. Kováčovcov (Kovac, Kovach, Kovats, Kovacs) je v New Yorku neúrekom. Nevymyslím slovenské priezvisko, čo by tam nebolo. Pod písmenom B nechýba Bryndza, pod H Haluška (Halushka).

Desaťtisícky Slovákov sa roztopilo v newyorskom etnickom kotli. –

Február 1973. Bratislava. Bibliografická čítareň. Vyhodený z univerzity, násilím odtrhnutý od laboratórneho stola, prezerám Science Citation Index. Zlomyselne. Stal som sa zlým. (Neverte romantikom: utrpenie nezošľachťuje. Mrzačí.) Preverujem svetochýr prominentov našej vedy. Ironizujem: ajhľa, kapitalisti, slovenských veľikánov zámerne necitujú. Napadne ma pozrieť si: koľko asi amerických vedcov nesie slovenské priezviská?

Jánošík nezbjíja, ale sa venuje mikroskopickkej anatómii. Štúr neburcuje národ holubičí, ale robí neurochirurga. Na kolísku svojich otcov zabudli. Márne by sme ich hľadali medzi národovcami Svetového kongresu Slovákov.

2. New York a Bratislava po Implózii

Nie všetci Podtatranci v Amerike rodnú hrudu zradili. Ostali aj roduverní. Ba aj najroduvernejší: ani za desaťročia sa po anglicky poriadne nenaučili. Portrét Svätoplukovho nástupcu, Jozefa Tisu, neprestal zdobiť steny ich slovensky skromných amerických príbytkov.

Január 1990. Mesiac po Implózii. Predstavitelia Svetového kongresu Slovákov pozvali novú slovenskú vládu na návštevu do USA. Vláda vyslala jedného ministra. Prijali ho po našsky. Chlebom a soľou (a pálenkou a spevom). Vrátil sa nadšený: odkázali, žiadajte hocičo, všetko dáme. Informoval ma, čo mu povedali o školstve: pomôcť vám miliónmi dolárov nie je pre nás problémom.

Skoro na to odcestovala do USA delegácia ministerstva školstva SR. Americká vláda i univerzity prejavili veľkorysosť: ochotu odpustiť vysoké školné študentom zo Slovenska. Malý háčik: bolo treba postarať sa im o ubytovanie a poživeň. Vtedy i potom zháňali sme rodiny amerických Slovákov, čo by našich študentov prichýlili počas štúdií.

Také rodiny sa nenašli.

Ani jediná.

Ponad Atlantik sa v tých časoch hojne vznášali slovenské telá. Lietali k nám rodoľubovia učiť nás demokracii a kapitalizmu. Jeden z nich (s ľubozvučným slovenským priezviskom) bol oficiálne menovaný „čestným poradcom vlády národného porozumenia“. Jedna z jeho rád: urobiť zo Slovenska leteckú veľmoc. Slovenskú krajinu skultivovať

letiskami.) Keď vstúpil do miestnosti, v ktorej zasadala vláda, všetci ministri sme povstali. Vstal premiér, my za ním. Máme to v sebe: takto nás zamladi, žiačikov, naučili na začiatku vyučovania privítať pána učiteľa.

Máme to v sebe hlbšie, rodáci. Silnejšie: reflex. Reflex poddaných. (Zovšeobecňujem. Výnimkám sa ospravedlňujem.) Takto nás po stáročia učila bieda ohýbať sa pred pánom veľkomožným. Ináč by sme neboli ako národ prežili, hovoria znalci. Prežitie, to je hlavná hrdosť Slovákov. Ospevovaná bardmi a bačkami. –

Vianoce 1992. Rozpad Československa zavŕšený. Dielo dokonané, niet viac čo predstierať. Svetový kongres Slovákov (SKS) sa obracia listom na Slovač v celom svete. No najmä na tú, čo si bude odteraz, oslobodená od neznabožských Čechov, užívať blahobyť samostatnosti. Obracia sa so srdcervúcim apelom: „Finančné zdroje SKS sú úplne na dne... Potrebné finančné náklady na administráciu SKS a prípravu Generálneho zhromaždenia v Bratislave v máji 1993 budú potrebovať vašu pozornosť a štedrosť. Prosieť o finančnú pomoc nie je ľahký úkol...“

Ale je.

Máme predsa pozornú Maticu. A tá štedrú vládu. A tá občanov, čo platia dane.

3. Szilard a Szybalski

Uplynulo štrnásť rokov od môjho pobytu v USA, kým mi vrchnosť dovolila vycestovať zas na Západ. Zaslúžil sa o to môj nový šéf Koloman Boďa. Umožnil mi vrátiť sa k pôvodnému výskumu. Začínal som odznova. Bolo treba doučiť sa zameškané. Od priateľov, čo za štrnásť rokov poriadne pokročili. Vybavil mi – neľahko – cestovnú doložku na pár dní pobytu za hranicami. Deň po návrate už som bol na koberčeku Štátnej bezpečnosti: koho z emigrantov-vedcov som stretol, o čom sme hovorili? Pokiaľ viem, takto žmýkala Štátna bezpečnosť každého slovenského vedeckého pracovníka, len čo sa vrátil z kapitalistickej cudziny. Slovičko stratiť so slovenským vedcom, čo emigroval, by bol hriech smrteľný.

V tú dobu maďarskí a poľskí vedci, usídlení v USA, prijímali na študijné pobyty adeptov vedy z materských krajín. Keď sa mladí, vyškolení, vracali domov, vybavovali ju odbornou literatúrou, prístrojmi, chemikáliami. Spoločne potom riešili výskumné projekty, platené z amerických peňazí. Maďari pozývali svojich emigrantov za hosťujúcich profesorov na maďarské univerzity. Organizovali stretnutia domácich vedcov s tými, čo emigrovali. Bolo na čo byť pyšnými: skoro desiatka bádateľov z Maďarska dostala v emigrácii Nobelovu cenu. Maďarsko je v tom európskou jedničkou.

A títo vedci, uctievaní vo svete a rozmaznávaní doma, ostávali hrdí na to, že sú Maďarmi. (Hádam aj maďarským akcentom, akým zvučala ich angličtina, sa hrdili.) O jednom z nich, Leo Szilardovi, som sa kedysi zmieňoval. Vedel by som vydať svedectvo o ďalších.

V úspešnej komunite poľských emigrantov vynikal mikrobiológ Wacław Szybalski. V USA riadil veľký ústav. Často prichádzal do Poľska prednášať a učiť. V polovici sedemdesiatych rokov využili jeho pobyt v Poľsku slovenskí virológovia. Pozvali ho na prednášku do Bratislavy. Prijatý bol dôstojne. Prednáška bola vynikajúca.

Ak by bol Szybalski vedcom, čo emigroval zo Slovenska, boli by ho po prekročení našich hraníc zavreli. Keby mal šťastie, mohol by sa stať po čase kuričom. Keby mal šťastia viac, možno by sa uchytil ako mikrobiológ v klinickom laboratóriu niektorej z vidieckych nemocníc.

No a čo? Ved' by prežil!

4. Dodo a Ďuso

Keď som sa v r. 1970 vrátil z USA, zúrili v Československu normalizačné čistky. Kto chce pomôcť Slovákom k sebaepochopeniu, mal by ich vedecky popísať. Konštanty našej duchovnej tradície sa tu vtedy predviedli vyzlečené do naha.

U nás na fakulte kolega Dodo z botaniky (génus, ktorý pôsobením ultrazvuku na destilovanú vodu získaval aminokyseliny – nevymýšľam si!) rozhlasoval dôvody, prečo som sa vrátil z Ameriky aj s rodinou: Američania ma získali za špióna. (Pred svojou cestou do USA som mu vynadal. Zababral nám ultracentrifúgu, na ktorú sme ho neprozreteľne pustili. Tak mi to teraz vracal.) Kolega Ďuso si na mňa nevymyslel takúto naivitu. Šiel na vec šikovnejšie. Krátko pred cestou do USA prijal som ho na našu katedru. Potrebovali sme elektrónový mikroskop. Na fyzikálnej chémii ležal jeden nevyužitý. (Už vtedy bolo v Bratislave viac elektrónových mikroskopov ako v celom Rakúsku.) Dali nám ho. S podmienkou: že ako prílohu k mikroskopu vezmeme si na katedru aj ich Ďuska. Šikla sa im príležitosť, ako sa ho zbaviť. Stalo sa. Mali sme voľné miesto. Katedru práve opustil Ondro (proti vôli stránickej organizácie – bol rok 1968!): napriek veľkým ambíciám nestačil tempu mladých kolegov. Poučený Ondrovým prípadom, Ďuso ma úprimne uisťoval, že nemá iné ambície, len byť čističom mikroskopu. A zháňačom opravárov, keď sa mikroskop pokazí. (Trochu sa podcenil. Mal na viac. Dokázal by učiť chémiu na nižšom stupni strednej školy.)

Po čistkách sa nechal vymenovať za docenta biochémie a stal sa po mne vedúcim katedry. Mňa z univerzity vypovedali. Na dvakrát. Ako stálo v zdôvodneniach, po prvý raz z dôvodu nadpočetnosti a po druhý raz pre neplnenie povinností na mňa kladených. Právny štát: zákonník práce bol dodržaný.

Ach Dodovia a Ďusovia, dejinné vši! Majstri slovenskej metódy prežitia.

Listy, ktorými sa v tú jeseň 1971 mladí Američania uchádzali o pracovné pobyty v našom výskumnom kolektíve, mi ešte prišli na univerzitu. Ale čítal som ich už len pod žltnúcou briezku v parku na Cajle. Náš výskumný kolektív už neexistoval. Školiť našich študentov som už mal zakázané. (Od vedenia študentov Cornellovej univerzity v Ithake uplynul rok.) Prijatý za klinického chemika do pezinskej psychiatrickej liečebne skolil som laborantky. Analyzovať krv a moč. Školil som chabo: veď som o tom nič nevedel.

Začínal som od nuly. Bez znalostí. Bez prístrojov. Bez atmosféry. Po druhý raz. Horúčkovito; zaťato. (Vtedy som nemohol vedieť, že mi v živote príde takto začínať ešte viackrát. Pravdupovediac, posledný raz som už nevládal.)

Nie iba Maďari, aj my Slováci sme európskou jedničkou. Aj keď v inom. Umocnenou: jedna krát jedna. (Jedni jednou, druhí druhou.) Sme špecialisti na začínanie. Začínáme a začínáme. Zakladáme a zakladáme. (Európski mravčekovia.)

A búrame – nedostavané. Búrame všetko, čo prečnieva.

5. Ako prerušiť kontinuitu našej biedy?

Čo sú to za kultúrne konštanty, čo spôsobujú, že naše spoločenstvo dalo svetu tak málo? Že výnimoční ľudia boli v ňom zahubení, že rezignovali, upili sa, alebo sa rozplynuli v iných spoločenstvách?

Zúrivé rovnostárstvo. Závisť schovaná za vznešené tárania. Zápečníctvo: smrádok síce, ale vlastný. Strach z neznámeho a preto odpor ku všetkému, čo leží za chotárom rodnej farnosti. – Byzantský breh metodovsko-wichingovskej trhliny. (Tej, čo oddávna – nerobme si ilúzie: nie iba za mečiarokracie – štiepi naše spoločenstvo nadvoje. Presnejšie: čo nadvoje štiepi každého jednotlivého človeka. Výnimkám sa ospravedlňujem.)

Americký vzťah k životu je opačný. Popis: stačí charakteristiky z predchádzajúceho odstavca obrátiť. Preto je u nás, na metodovskej strane trhliny, toľko antiamerikanizmu.

Táto trhlina nevyjadruje iba kultúrnu, civilizačnú rozdvojenosť. Dnes sa kryje s geopolitickým rozhraním. Až sa Rusko pozviecha, pozdĺž nej sa rozdelí euroázijský kontinent. Nie stredom Slovenska. Po jeho západnom alebo východnom okraji.

Odpoveď na položenú otázku je preto očividná. Skončiť s vajataním. Odtáť tradíciu, ktorá nás nie nadnáša, ale zadúša. A vtáhuje do geopolitickej katastrofy.

Konkrétny návrh, vychádzajúci z osobnej skúsenosti, je prostejší. Pochádza z roku 1989. Usilujme všetkými spôsobmi o to, aby sa angličtina stala u nás druhým jazykom vyššieho vzdelávania (už od úrovne stredných škôl), vedeckého života, komunikačných prostriedkov. Aby sme do dvadsiateho prvého storočia vstupovali už ako bilingválne spoločenstvo.

Aby sme viac Dodov a Ďusov nemali. Ani na školách, ani v politike. Aby nás svet poznal a ctí cez výkony našich Szilardov a Szybalskich.